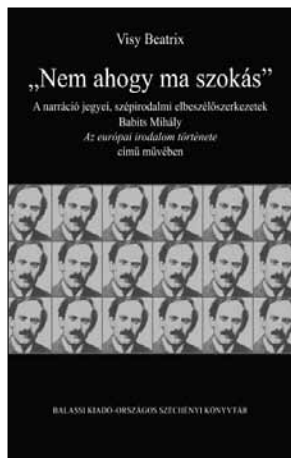

EGYSÉGTUDAT ÉS HANYATLÁSTÖRTÉNET

Visy Beatrix: „Nem ahogy ma szokás”. A narráció jegyei, a szépirodalmi elbeszélőszerkezetek Babits Mihály Az európai irodalom története című művében

Babits körül mintha történe valami. Azt persze nem állítom, hogy a költő születésének 125. évfordulóján prognosztizált „hatástörténeti némaság”,¹ mely életművét – állítólag – körülveszi, átcsapott volna hangos és termékeny recepcióba, az talán mégis mutat valamit, hogy Szilasi László *A rekonstrukciós város (Hasonlatok)* című kisregényében (Szegeddel együtt) Babits mégiscsak főszereplővé válik. Ugyanakkor az életmű tudományos feldolgozása is produkál figyelemre méltó eredményeket: a próza-korpusz jelentős részének kritikai kiadása már elérhető, s mire e sorok nyomdába kerülnek, (talán) az első fennmaradt verskísérlettől az 1905-ig írt költeményeket összegyűjtő, gondozó és tudományos igénnyel kiadó kötet is megjelenik. Mindenképpen ki kell emelni a Babits élettörténetére vonatkozó dokumentumokat 1920-ig feldolgozó, s az életrajzot kronologikus rendben megalkotó Róna Judit eddig háromkötetes, de minden értelemben nagyszabású munkáját. Az életművön belüli műfaji hierarchiát is jól mutatja a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 2016-ban rendezett konferenciája, mely Babits líráját állította középpontba.² Ez alapján úgy tűnik, hogy a 20. századi magyar irodalmi modernség egyik legfontosabb életművéből leginkább a költészet mutatkozik maradandónak, s egyben képesnek arra, hogy általa Babits időnként kilépjen Kosztolányi, Szabó Lőrinc vagy éppen József Attila árnyékából. Ezért is gondolom fontosnak azokat az értelmezési kísérleteket, melyek szembefordulnak az uralkodó interpretációs trendekkel, s olyan tematikát vagy metodikát választanak, melyek tudományos szempontból maximálisan relevánsak, de aktuálisan kevesebb figyelmet kapnak. Ezek közé sorolom Visy Beatrix *„Nem ahogy ma szokás”* beszédes című könyvét is, mely Babitsnak *Az európai irodalom történetét* mint szépirodalmi alkotást értelmezi. Nemcsak a Babits-életművön belüli, fentebb említett műfaji hierarchia miatt gondolom fontosnak Visy témaválasztását, hanem azért is, mert a harmincas években születtek Szerb Antal irodalomtörténetei is, melyek máig jóval népszerűbbek, mint a

¹ Kulcsár Szabó Ernő: „Nincs benne tűz...?” – Babits 125, in: *Közelítések...: Babits Mihály életművéről születésének 125. évfordulóján*, szerk. Nédli Balázs, Pienták Attila, Sipos Lajos, Savaria University Press, Szombathely, 2008, 500.

² A konferencia előadásainak szerkesztett változata nemrég kötet formájában is megjelent: *„Ki mit lát belőle”: Nézőpontok Babits lírájának értelmezéséhez*, szerk. Kelevéz Ágnes, Lengyel Imre Zsolt, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Budapest, 2017.

*Balassi Kiadó–Országos Széchényi Könyvtár
Budapest, 2017
184 oldal, 2900 Ft*

Babitscsal kapcsolatban az évtizedek alatt rögzült, a befogadók jelentős részét eleve elidegenítő „tudós költő” sztereotípiáját erősítő *Az európai irodalom története*. Visy Beatrix könyvének alcíme (*A narráció jegyei, a szépirodalmi elbeszélőszervezetek Babits Mihály Az európai irodalom története című művében*) által jelzett irányú interpretáció akár ezekből a bevett evidenciákból is kizökkentheti olvasóját.

Babits szintézise bevallottan nem szaktudományos munkának készült, ahogy művének bevezetőjében fogalmaz: „A világirodalom benneél minden olvasójában, s én megpróbálom itt leírni, úgy ahogy énbennem él.”³ Ez a kinyilatkoztatottan szubjektív viszonyulás irodalomtörténetének tárgyához az első kritikáktól kezdve maga után vonta *Az európai irodalom történetének* befogadásában a szépirodalmi műfaji mintákra történő reflexiót. Ez Visy Beatrix könyvének kiindulópontja is, melyhez Hayden White és Paul Ricœur munkái, egyrészt tehát a történelmi tényeket cselekményesítő történetírói narráció (White), másrészt pedig történelem és fikció kereszteződésének elmélete (Ricœur) adják a teoretikus alapot: „Történelem és fikció [...] összefonódásának, nagyarányú átfedtségének, de azért közel sem a kettő azonosíthatóságának felismerése nagymértékben átjárhatóbbá teszi a Babits irodalomtörténetével kapcsolatban felvetett problémát, és olyan szépirodalmi elemzési szempontokat kínál, amelyek segítségével *Az európai irodalom történetének* explicit és implicit intenciói, narratív eljárásai, jelentésstrukturái a hagyományos irodalomtudományi kérdéscsoportok mellett kiterjedtebben, de legalábbis más nézőpontból közelíthetők meg.” (11–12.) Az itt említett „szépirodalmi elemzési szempontok” érvényesítése az elbeszélő történet tér- és időszervezetének, az elbeszélő kilétének, a nagyepikai műfaji mintáknak (eposz, családregény, memoár), valamint az irodalomtörténet „főhőseinek” a vizsgálatát jelenti, mely a könyv végén kiegészül egy összefoglalónak szánt összehasonlítással Dante *Isteni színjátéka* és *Az európai irodalom története* között.

A Babits-mű címében foglalt területi lehatárolás eleve sajátos, mai fogalmaink szerint szűkebb kontextusba helyezi az irodalomtörténet egyik központi fogalmát, a világirodalmat. Babits vállaltan szubjektív, saját olvasmányélményeire alapozott szintézisében mindez nem is igényelne különösebb magyarázatot, eszerint ugyanis a történetíró személyes hitelének kell szavatolnia a lehatárolás érvényességét. *Az európai irodalom történetében* azonban másról is szó van, Babits saját történetkonceptiója magyarázza, hogy az Európán kívüli s az európaiktól idegen kultúrákat miért hagyja figyelmen kívül. A legfontosabb történetsszervező elem nála ugyanis a kezdetektől a 18. századig érvényesülő világirodalmi egység, mely Homérosztól Goetheig (talán Baudelaire-ig) a nagy egyéniségek párbeszédékként teszi elbeszélhetővé a világirodalom történetét. Éppen ebből következik irodalomtörténetének legnagyobb kihívása is, ugyanis a nemzeti irodalmak elkülönülésével éppen ez a több évszázados egység hull darabokra, s a világirodalmi érték időtlenségébe vetett hit kérdőjeleződik meg. Ahogy azt Visy Beatrix is kiemeli: a goethei világirodalomkonceptióval éppen ellentétes hanyatlásvízót rajzol ki Babits irodalomtörténete, s végül is annak a korszaknak, a 19. századnak az elbeszélhetősége válik leginkább kérdésessé, mely közvetlenül elvezetne az elbeszélő jelenéig. Visy Beatrix pontosan leírja azt az eszme- és irodalomtörténeti összefüggésrendszert, melybe Babits műve behelyezhető, s pontosan érzékeli azokat a korlátokat és ellentmondásokat is, melyek a történetíró platonikus világképéből következő arisztokratikus irodalomfelfogásából erednek. Az európai irodalom története ugyanis a babitsi prekonceptiók alapján *csak* mint hanyatlástörténet beszélhető el, s eleve kizárja a nagy egység szempontjából partikuláris irodalmi jelenségeknek, az Európán kívüli barbár, törzsi, egzotikus kultúráknak és a kis európai nemzetek irodalmának a recepcióját, kivéve persze a magyart, melynek integrálására Babits mégiscsak kísérletet tesz. Fontos megfigyelése a szerzőnek, hogy az irodalmi érték időtlenségének

³ Babits Mihály: *Az európai irodalom története*, Nyugat, Bp., é. n., 14.

elve Babits művének első felében maga után vonja a történelmi idő háttérbe szorulását, s a dátumok és stílustörténeti kategóriák elhagyását. Ez az elbeszélés mód Babits jelenéhez közelítve azonban már tarthatatlan, az elbeszélő perspektívaváltásra kényszerül, s ez az irodalmi értékek mulandóságának (negatív) tapasztalatához is elvezet.

Az *európai irodalom története* tér-idő szerkezetének értelmezése után Visy a fókusz a történet elbeszélőjére helyezi, s a fentebbiek alapján is egyértelmű, hogy a narrátor kilétének kérdése, az elbeszélő hang- és nézőpontváltások leírása az irodalomtörténeti elbeszélés értelmezése szempontjából különösen is lényeges téma. Az egyes szám első személyű elbeszélő előtérbe lépése, illetve háttérbe szorulása alapvetően meghatározza a narráció hangját, utóbbihoz magabiztos, határozott hang társul, míg az előbbihez fokozott szubjektivitás, az elbeszélés tárgyához való személyes viszony kinyilvánítása kapcsolható. Ebben a beszédhelyzetben a befogadó Másik odaértése figyelhető meg, azaz egyfajta dialogikusság alakul ki. Miközben a narráció szubjektív hitelének fenntartása maga után vonja azt, hogy *Az európai irodalom története* elbeszélője nem lehet mindentudó elbeszélő, az elbeszélés hőseihez való személyes viszonyulás állandó artikulációja miatt mégis az elbeszélő én marad az elbeszélés orgója.

Visy Beatrix értekezésének könyvön belüli helyénél és terjedelménél fogva is központi része a nagyepikai elbeszélő szerkezetek megjelenését vizsgáló nagyfejezet, mely három műfajpoétikai részre tagolódik: az első mint (nemzeti) eposzt, a második mint családregényt, a harmadik pedig mint memoárt olvassa Babits művét. A műfaji szempontok érvényesítése amellet, hogy *Az európai irodalom történetét* új értelmezési keretbe helyezi, a korábbi megállapításokat is elmélyíti. Így például Babits irodalomtörténetének eposzként való olvasása a világirodalmi egység, az esztétikai értékek időtlenségének és mulandóságának a kérdését helyezi új összefüggésbe azáltal, hogy pontosan reflektálja az adott műfaji olvasat korlátait: az európai irodalom története csak addig beszélhető el „a hősi múlt, a (nemzeti) történelem »kezdetének« és »csúcseinak«, az apák és az alapítók, az »első« és a »legtökéletesebbek« univerzuma”-ként (65.), amíg a Babits által feltételezett világirodalmi egység fennáll, tehát nagyjából az első kötet anyagáig. A nemzeti irodalmak kialakulásával kezdődő történet Visy értelmezése szerint már egy másik műfaji minta, a regény, pontosabban a 20. századi családregény kódjai szerint íródik, mely jellemzően három generáció történetét hanyatlástörténetként beszéli el. Visy Beatrix szerint *Az európai irodalom történetében* szereplő alkotók rokonsági hálóba rendezhetők, s ha nem is a szigorú kronológia szabályai szerint, de a történet elbeszélhető az egymást követő három nemzedék narratív sémája alapján. A bevezetőben jelzett s a recepcióban is (mindenekelőtt Halász Gábor kritikájában) központi szerephez jutó személyesség miatt leginkább magától értetődőnek a Babits-mű önvallomásként és memoárként való olvasata tűnik. Míg az eposzként és a családregényként való olvasat a történet-szöveg módját helyezi előtérbe, addig a vallomásosság narratív elemeit vizsgáló értelmezés az elbeszélő identitásának megalkotódására helyezi a hangsúlyt.

Az európai irodalom történetét mint családregényt olvasó fejezet alá sorolta be a szerző a pozitívizmus és a szellemi történet elméleti hatását vizsgáló alfejezetet, s aligha vitatható, hogy akár az adott mű, akár a Babits-életmű szempontjából fontos témáról van szó. Ez a megközelítés azonban inkább a babitsi irodalomtörténeti szintézis elméleti és szaktudományos vonatkozásait világítja meg, s az eddig példásan érvényesülő értelmezői szempontrendszer háttérbe szorulásához vezet. Ezt annak ellenére is így gondolom, hogy a szerző igyekszik a bevezető bekezdésekben az új elemzési szempont érvényesítését azzal indokolni, hogy az elbeszélőnek az elbeszélte világhoz és szereplőjéhez való viszonyának leírása válik ezáltal láthatóvá. Hogy szép lassan eltávolodunk a választott témától, az is mutatja, hogy ebben az alfejezetben más Babits-esszék (az 1913-as *Magyar irodalom*, a budapesti egyetemen előadásként elhangzott *Az irodalom elmélete*, valamint a *Szellemi történet*) kerülnek az értelmezés fókuszába.

Az európai irodalom történetének szépirodalmi műként való olvasásához hozzátartozik a szereplők, hősök és főhősök karakterének, történetének vizsgálata is. Az ezzel a témával foglalkozó nagyfejezet a szerző bevallása szerint azonban könyvének fő gondolatmenetéhez mérten periferikus, mivel a korábban felvetett kérdéseket egészíti ki vagy zárja le. Mindenképpen így van ez, hiszen a műfaji olvasatok ennek a fejezetnek a témái közül többet is érintenek. Így az eposzi értelmezés esetében a főhős nyilvánvalóan maga az európai irodalom, a családregényi interpretációnál a nemzedéki és rokoni rendbe sorolt alkotók, míg a memoár esetében a maga narratív identitását felépítő, majd annak megrendülését megtapasztalni kénytelen elbeszélő. Ezt a megközelítési módot egészíti ki három másik szemponttal Visy Beatrix: egyrészt az organicista világszemlélet és nyelvhasználat elemzésével, *Az európai irodalom történetének* modernségfogalmát elemző alfejezettel, majd a „magyar”, a „nemzeti”, valamint a „világirodalom” korábban már szintén érintett problematikájának tárgyalásával. Mindhárom kérdésfeltevés feltétlenül indokolt, a Babits-mű modernségfogalmának értelmezése viszont részletesebb kifejtést is megérdemelt volna. Visy Beatrix nagyon pontosan fejt fel a modernség mint viszonyfogalom jelentéseit Babits irodalomtörténetében, értelmezése több ponton is továbbgondolásra érdemes. Összevethető lenne például a költő modernségfogalma más modernségkoncepciókkal, s – túl a pozitívizmus és a szellemtörténet problematikáján – így még árnyaltabb képet kaphatnánk nemcsak *Az európai irodalom történetének*, de szerzőjének irodalomszemléletéről is. Különösen abban a fénytörésben érdekes ez, hogy Babits életművével kapcsolatban gyakran előkerül a konzervatív minősítés, s ennek a kérdésnek a felvetését irodalomtörténete kapcsán sem érzem indokolatlannak.

Az általános, jellemzően műfajpoétikai megközelítések után könyvének záró fejezetében egy konkrét művel, Dante *Isteni színjátékával* veti össze Babits irodalomtörténetét Visy. Első pillantásra talán kérdéses lehet, s éppen műfaji szempontból, a két mű együttolvasása, Visy Beatrix azonban megtalálja azokat a közös jegyeket, amelyek alapján az összehasonlító elemzést el tudja végezni. Az *Isteni színjáték* recepciótörténete alapján a középkori alkotás műfaját az eposz és a regény közötti átmenetiségben jelöli ki, s ez könyvének korábbi fejezetei után egyértelműen megteremti az összevetés alapját. „A zárt és »nyíló« világgép – állapítja meg –, a szerves és a felépített forma, az emberfeletti hősök és hétköznapi alakok, valamint az idődimenzió kettőssége, a narráció terének, a kezdő és végpont kijelölésének, szerepének és hangvételének kérdései mindkét mű interpretációjánál lényeges szempontoknak bizonyulnak.” (152.) A két műben működtetett trópusok alapján Visy végkövetkeztetése szerint Babits irodalomtörténete is olvasható „túlvilági útként”, mely nemcsak az út elbeszélése során megjelenített „holt lelkekre” való emlékezés, hanem az utazó személyes identitásának szempontjából is lényeges tételt bír.

A fentebb rekonstruált gondolatmenet is mutatja: jól átgondolt, és – többé-kevésbé – következetesen érvényesített szempontrendszer szerint megírt műértelmezést olvashatunk. Visy Beatrix megközelítési módjai mindenképpen relevánsak, *Az európai irodalom történetének* korábbi interpretációihoz képest új értelmezést eredményeznek, s még a témától való időnkénti elkanyarodásai sem tekinthetők sikertelennek, mivel ezek a kitérők minden esetben szélesebb horizontot nyitnak, s Babits irodalomtörténeti gondolkodásmódját sokrétűen árnyalják. Külön ki kell emelni a mű logikus gondolatvezetéséhez illő közérthető nyelvhasználatot. Ha valami zavart az olvasás során, az az egyszerűsítés igényéből fakadó szóösszevonások voltak, melyek időnként rémisztő szóalakokat eredményeztek. Csak két példát említve az egyébként nem zavaróan nagy számú összevonásokból: aktuali(zál)/(t)ása, eposzjelle(m)/(g)ét. Úgy vélem, ezekben az esetekben szerencsésebb lett volna, ha a szerző eldönti, mit is akar inkább írni, vagy nem sajnálja a helyet a hasonló alakú szavak teljes kiírására. Összességében azonban nem túlzás azt állítani, *Az európai irodalom történetéről* írt könyve nemcsak Visy Beatrix irodalomtörténeti pályájának fontos állomása, de a legújabb Babits-recepciónak is kitüntetett mozzanata.